

LECH PAWLATA

Fundacja Ochrony Zabytków „Na Rubieży” w Białymstoku

Możliwości ochrony i sposobu zagospodarowania zabytków archeologicznych na przykładzie Drohiczyna

Słowa kluczowe: Drohiczyn, kurhany wczesnośredniowieczne, lochy, ochrona zabytków archeologicznych)

Key words: Drohiczyn, early medieval barrows, dungeons, protection of archaeological objects

Znalazłem w okolicy bardzo interesujące stanowisko archeologiczne – Drohiczyn nad zachodnim Bugiem. [...] Następnego lata znowu jadę do Drohiczyna. [...] Przede wszystkim chcę [...] zbadać lochy na Górze Zamkowej. Potem myślę, żeby popracować na dwóch cmentarzach Jaćwieskich, na których jeden z moich znajomych zdobył już wiele ciekawych rzeczy dla muzeów wileńskiego i krakowskiego. Na koniec chcę sporządzić mapę licznych kurhanów otaczających miasto. Wydaje mi się, że gra jest warta świeczki¹.

Tak pisał jeden z pierwszych archeologów, badaczy Drohiczyna Nikolaj Petrovich Avenarius” w liście, z dnia 23 stycznia 1886 r., wysłanym do znakomitego uczonego rosyjskiego profesora Dmitrija Ākovleviča Samokvasova. Po przyjeździe do Białegostoku w 1885 r. swą pierwszą wycieczkę archeologiczną odbył latem jeszcze tego samego roku do Drohiczyna. Zwrócił uwagę, że okolice miasta i cały dawny powiat bielski guberni grodzieńskiej są bardzo bogate w kurhany, spotykane zwykle w grupach od czterech do 30 nasypów. Kurhany były aż do XIX w. nieodłącznym elementem krajobrazu kulturowego okolic Drohiczyna. Opisał je już w 1853 r. Józef Jaroszewicz, wileński profesor i historyk Podlasia: „liczne mogiły [...] idąc od Drohiczyna w górę Bugu [...] cała przestrzeń pomiędzy Siemiatyczami a Drohiczynem zasiana jest mogiłami”². Jeszcze na początku XX w. Józef Jodkowski przekazał informację, że na polach drohickich znajduje się kilkanaście kurhanów większych i ogromna liczba grobów przedhistorycznych³. W obecnej

chwili próżne jest szukanie w okolicach tego miasta jakichkolwiek widocznych pozostałości opisywanych cmentarzysk i kurhanów.

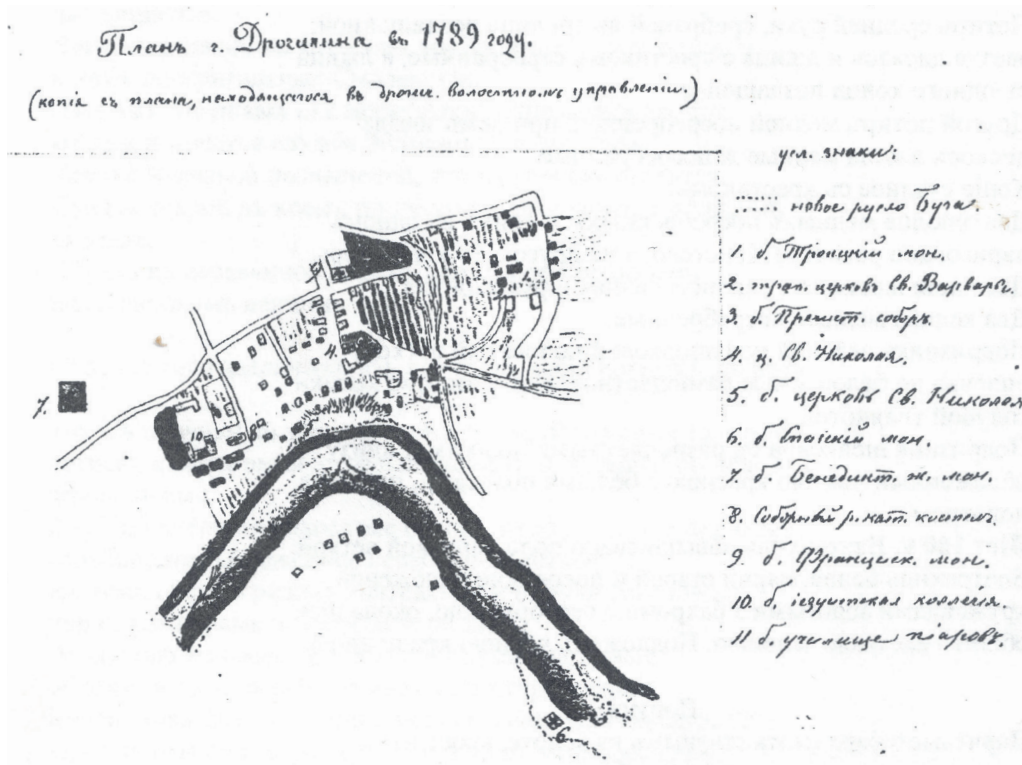
Avenarius⁷ zauważył, chyba jako pierwszy, jak szybko zabytki archeologiczne znikają z krajobrazu. Zwrócił też uwagę, że wcześniej było ich znacznie więcej, a całkowite zniszczenie pozostałych jest tylko kwestią czasu. Mając na względzie szybko postępujący proces degradacji nasypów kurhanowych, opisał ich wymiary, kształt, zawartość i nawarstwienia w nich występujące⁴. Tylko w samym Drohiczynie znalazł i oznaczył na mapie co najmniej trzy grupy kurhanów (il. 1), wśród których przebadał kilka kopców. Niestety, oprócz opisów nie pozostawił szczegółowych planów ich rozmieszczenia. Penetrując drohiczyńskie archiwa i ruiny świątyń obrządku wschodniego, odnalazł jednak m.in. dwa plany miasta, które wysłał do Imperatorskiej Komisji Archeologicznej wraz z innymi znaleziskami, opisem znalezionych przedmiotów i sporządzoną przez siebie archeologiczną mapą okolic miasta⁵. Na podstawie planu Drohiczyna z 1789 r. sporządził odrys, który posłużył mu do opisu zabytków miasta (il. 2). W archiwum Instytutu Historii Kultury Materialnej Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu został odnaleziony także drugi plan, przedstawiający Drohiczyn w 1887 r. Znaczenie jego dla odtworzenia krajobrazu kulturowego określają szczegóły na nim zamieszczone, a zwłaszcza zaznaczone kurhanowe nasypy ziemne⁶.

W swoim głównym dziele o Drohiczynie, wydanym drukiem w 1890 r., Avenarius⁷ opisał dwie grupy kurhanów. W referacie wygłoszonym w tym samym roku na Ósmym Zjeździe Archeologicznym w Moskwie podał, że w okolicy miasta znajdują się cztery grupy kurhanów, „dwie w dwóch wiorstach po drodze do Zajęcznik i dwie w 1 ½ wiorsty przy trakcie bielskim”⁷. Zmiana mogła być uwarunkowana tym, że dwie wydzielone wcześniej grupy kopców znajdowały się po obu stronach dróg, które je przedzielały⁸.

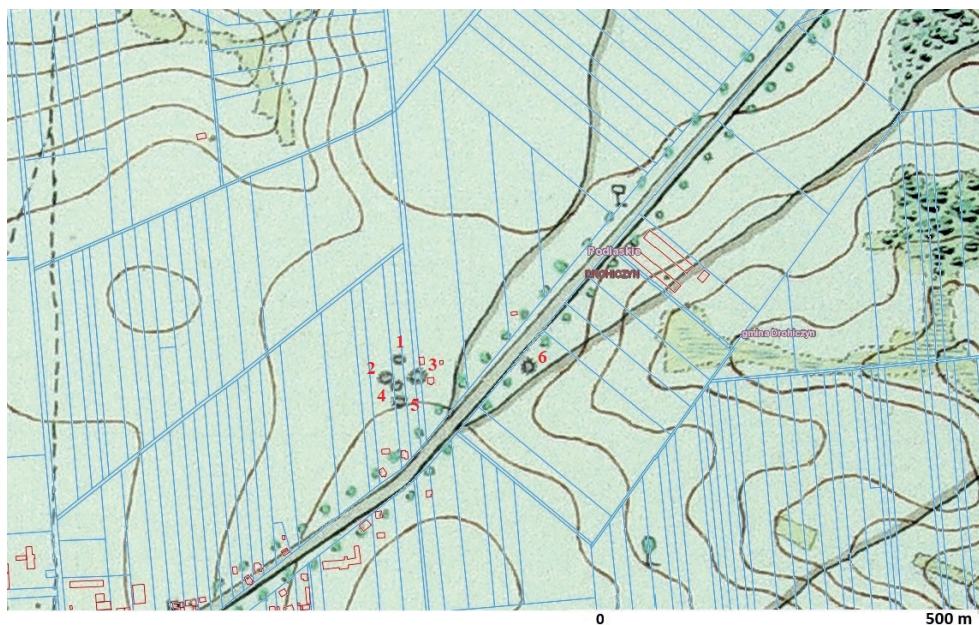
Grupa kopców położona na peryferiach miasta, przy drodze do Dziadkowic (il. 3), jest zinwentaryzowana jako stanowisko archeologiczne nr 14 w Drohiczynie (AZP 52–82/1). W dokumentacji opisano je jako grupę ośmiu kopców. Z mapy wynika, że w końcu XIX w. było tych kurhanów sześć. Informacje Avenarius’a zostały powtórzone przez kolejnych archeologów⁹. Zlokalizowane zostały powtórnie przez Teresę Węgrzynowicz i Krystynę Musianowicz¹⁰ w latach pięćdziesiątych XX w. Pięć zostało zniszczonych przez zabudowania po zachodniej stronie drogi, a dwa rozorane istniały jeszcze po wojnie. Jedyne zachowane kopce (oznaczone nr. 6) był badany wykopaliskowo w latach 1978–1979 przez Krystynę Bieńkowską (Chilmon). Miał on średnicę ok. 28 m i wysokość 1,6 m. Nasyp otoczony był rowem o szerokości trzech metrów. Znajdowały się tu pozostałości pochówku ciałopalnego nakurhanowego. W nasyp wkopany był wtórnie grób szkieletowy kobiety i mężczyzny. Na kraju nasypu znajdowały się szczątki kolejnego szkieletu o nieokreślonej chronologii. Kurhan ciałopalny datowany został na XI w., a pochówki szkieletowe bez wyposażenia pochodzą prawdopodobnie z XIV w. lub późniejszego okresu¹¹. Pozostałe rozorane nasypy są prawie niewidoczne w terenie i na mapie topograficznej.

Grupa kurhanów przy drodze do Zajęcznik (il. 4) wymieniona jest również jako kurhany w Zajęcznikach. Opis lokalizacji i podana odległość od miasta

1. Fragment archeologicznej mapy części guberni grodzieńskiej N.P. Avenarius'a z lat 1886–1888 z oznaczeniem cmentarzysk i kurhanów w rejonie Drohiczyna. Źródło: N.P. Avenarius, „Drogičin Nadbužskij i ego drevnosti, „Drevnosti Severo-Zapadnago Kraja”, Sankt Petersburg 1890, v. 1, mapa (b.s.)
Fragment of an archaeological map of part of the Grodno Governorate by N.P. Avenarius, dated 1886–1888, showing burial grounds and barrows in the Drohiczyn area. Source: N.P. Avenarius, „Drogičin Nadbužskij i ego drevnosti, „Drevnosti Severo-Zapadnago Kraja”, Saint Petersburg 1890, vol. 1, map (no pagination)

2. Kopia planu Drohiczyna z 1789 r. wykonana przez N.P. Avenarius'a w 1886 r. Archiwum Instytutu Historii Materialnej Kultury Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, f. 1, 1886 r., oddz. 55, l. 35, za: H. Siemianczuk, *Prawosławne monastery Podlasia w latach 1786–1789*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1999, nr 12, s. 179
Copy of the 1789 plan of Drohiczyn made by N.P. Avenarius in 1886. Archive of the Institute of the History of Material Culture of the Russian Academy of Sciences, Saint Petersburg, f. 1, 1886, div. 55, l. 35, cited in: H. Siemianczuk, *Orthodox Monasteries in Podlasie in the Years 1786–1789*, „Belarusian Historical Notebooks” 1999, no. 12, p. 179

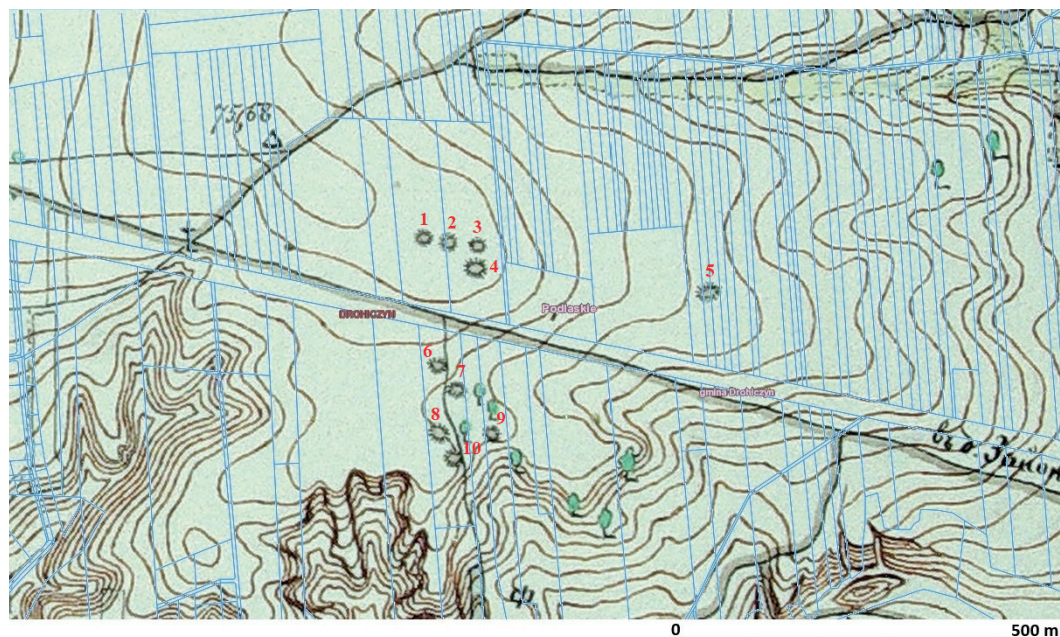

3. Drohiczyn. Lokalizacja nieistniejących kurhanów „przy drodze do Bielska” na mapie z 1887 r., na którą wpisano współczesny system katastrów. Fragment mapy topograficznej okolic Drohiczyzna w Archiwum Instytutu Historii Materialnej Kultury Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, f. 1, 1886 r., oddz. 55, l. 36

Drohiczyn. Location of the now-lost barrows “by the road to Bielsk” on an 1887 map with the modern cadastre system overlaid. Fragment of a topographic map of the Drohiczyn area in the Archive of the Institute of the History of Material Culture of the Russian Academy of Sciences, Saint Petersburg, f. 1, 1886, div. 55, l. 36

wskazują, że Avenarius” zaliczył tu grupę kopców opisanych jako Drohiczyn, przy drodze do Zajęcznik. Zbadał jeden kopiec¹². Fiodor Vasil’evič Pokrovskij w 1895 r., w opracowaniu archeologicznej mapy guberni grodzieńskiej, wymienił w okolicach miasta tylko dwie grupy kopców: „położone we wsi Zajęczniki, w dwie wiorsty od Drohiczyzna oraz w uroczysku Wolańska Brzezina – cztery wiorsty od Drohiczyzna”¹³. Nie wspomniał o kurhanach przy traktie bielskim. Należy sądzić, że nie wizytował w terenie tych obiektów zabytkowych, a informacje z błędami zaczerpnął z dzieł Avenarius’a. Informacje o kurhanach przy drodze do Zajęcznik zostały następnie powtórzone przez Jodkowskiego¹⁴, Jakimowicza¹⁵ i Musianowicza¹⁶.

Na XIX-wiecznej mapie Drohiczyzna, przy drodze prowadzącej do Zajęcznik, zaznaczonych jest dziesięć nasypów: pięć po północnej, a pięć po południowej stronie drogi. Jeden z kopców po północnej stronie (nr 5) znajduje się w oddaleniu ok. 300 m na wschód od pozostałych. Jego nasyp został całkowicie rozorany, ale jeszcze widoczne są jego pozostałości (il. 5). Pozostałe kurhany tej grupy są niedostrzegalne w terenie i na mapie hipsometrycznej. Kopce nr 1–4 zostały zniszczone przez zabudowę gospodarczą i orkę. Nasypy znajdujące się po południowej stronie drogi z Drohiczyzna do Siemiatycz zostały rozorane. Kurhany nr 6–8 zniszczone

4. Drohiczyzn. Lokalizacja nieistniejących kurhanów „przy drodze do Zajęcznik” na mapie z 1887 r., na którą wpisano współczesny system katastrów. Fragment mapy topograficznej okolic Drohiczyzna w Archiwum Instytutu Historii Materialnej Kultury Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, f. 1, 1886 r., oddz. 55, l. 36

Drohiczyzn. Location of the now-lost barrows “by the road to Zajęcznik” on an 1887 map with the modern cadastre system overlaid. Fragment of a topographic map of the Drohiczyzn area in the Archive of the Institute of the History of Material Culture of the Russian Academy of Sciences, Saint Petersburg, f. 1, 1886, div. 55, l. 36

zostały przez funkcjonującą tu przed wojną cegielnię. Widoczne są jeszcze pozostałości zniszczonych kopców nr 8 i 10. Dwa kopce (nr 9 i 10), położone przy drodze polnej do dawnego folwarku, zaznaczono na pruskiej mapie z 1915 r., a ostatni z nich (nr 10) widoczny jest jeszcze na mapie topograficznej z 1965 r. Pozostałości dwu mocno zniwelowanych nasypów są obecnie słabo dostrzegalne na nieużytku (il. 6). Opisy stanowiska w późniejszej literaturze zostały uznane za przyporządkowane stanowisku nr 11, które znajduje się bardziej na wschód, przy ul. Olimpijskiej. Obszar zabytkowy, wskutek błędnej identyfikacji, został wyłączony z ewidencji stanowisk archeologicznych.

Przy obecnej ul. Olimpijskiej, na peryferiach zabudowy miejskiej, znajdowała się kolejna grupa kopców. Umiejscowione w oddaleniu około 600 m na południowy zachód od drogi do Zajęcznik i pierwszej grupy kopców oznaczone zostały w ewidencji jako stanowisko nr 11 w Drohiczyźnie (AZP 53–82/10). Mogą być drugą grupą kopców wspomnianą przez Avenarius’a przy drodze do Zajęcznik¹⁷. Nie ma jednak pewności, czy kurhany te były znane autorowi. Nie są zaznaczone na mapie z końca XIX w. i zapewne ich nasypy już wówczas były zniwelowane. Nieznana jest liczba kopców w tej grupie. W dokumentacji konserwatorskiej

5. Drohiczyn. Widok rozoranego kurhanu nr 5 „przy drodze do Zajęcznik”. Fot. L. Pawlata
Drohiczyn. View of the ploughed barrow no. 5 “by the road to Zajęcznik.” Photo by L. Pawlata

6. Drohiczyn. Pozostałości nasypów rozorzanych kurhanów nr 8 i 10 położonych przy drodze polnej do dawnego folwarku. Fot. L. Pawlata
Drohiczyn. Remains of the mounds of the ploughed barrows no. 8 and 10 located along a dirt road leading to the former manor. Photo by L. Pawlata

uznano, że zostały ponownie odkryte w 1954 r. w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych przez Węgrzynowicz, która opisała pozostałości dwu kopców¹⁸. Bieńkowska zidentyfikowała tu pozostałości trzech rozorzanych kurhanów, a na kolejnym, z częściowo zachowanym nasypem, przeprowadziła badania wykopaliskowe. Różnice w ilości rozpoznanych zabytków zdają się wskazywać, że odkrycie z 1954 r. dotyczy pozostałości kopców położonych przy drodze polnej do folwarku. Zbadany w 1981 r. kurhan położony przy ul. Olimpijskiej z pochówkiem ciałopalnym datowany został na X–XI w. Odkryto w nim trzy pochówki szkieletowe wtórne wkopane w nasyp w XIV w. lub jeszcze później. Oprócz fragmentów ceramiki i ciałopalnych kości nie znaleziono tu innych zabytków¹⁹. Natomiast do zbiorów Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie zostały przekazane na prze-

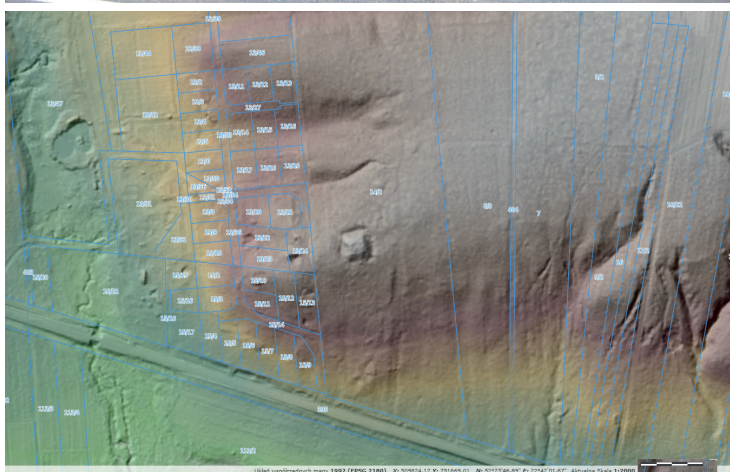
7. Drohiczyzn – „Kozarówka”.
Wzgórze, na którym znajduje
się grupa kurhanów stan. 1
w Zajęcznikach. Fot.
L. Pawlata, 2015

Drohiczyzn – „Kozarówka.”
Hill with a group of
barrows at site 1 in
Zajęczniki. Photo by
L. Pawlata, 2015

8. Drohiczyzn – „Kozarówka”.
Lokalizacja kurhanów
i czworobocznego nasypu
stan. 1 w Zajęcznikach. Mapa
hipsometryczna Geoportal.
gov.pl

Drohiczyzn – „Kozarówka.”
Location of barrows and
the quadrilateral mound
at site 1 in Zajęczniki.
Hypsometric map from
Geoportal.gov.pl

łomie XIX i XX w. dwa krzyżyki, które według ofiarodawczyni p. Jaworskiej znalezione zostały w kurhanie w Drohiczyźnie²⁰.

Kilometr dalej w kierunku wschodnim istnieje jednak jeszcze jedna grupa kopców, położona na kulminacji po północnej stronie drogi. Kurhany te, usytuowane już na gruntach wsi Zajęczniki, oznaczone zostały jako stanowisko nr 1 w tej miejscowości (AZP 53–82/19). Informację o nim przekazał *Słownik geograficzny*: „grupa kurhanów [...] wysokich od 1 do 4 arszynów, mających obwodu od 20 do 50 kroków, zbadanych przez Avenarius’a”.²¹ W 1895 r. powtórzył ją Pokrovskij umieszczając kopce: „w dwie wiorsty od Drohiczyzna”. Nie ma pewności, czy wzmianka Pokrovskiego i informacje *Słownika geograficznego* o kurhanie badanym wykopaliskowo przez Avenarius’a dotyczy tego stanowiska. Natomiast Sârgej Dubinski przekazał, że przy wsi Zajęczniki jest kilka grup kurhanów²². Tego sku-

piska (Zajęczniki, stan. 1) dotyczy wzmianka w archiwum Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie o grupie kilku kurhanów w lesie „Kozarówka”, gdzie znajduje się duży czworoboczny kopiec otoczony rowem oraz co najmniej trzy mniejsze nasypy (il. 8). Czworoboczny kopiec wzniesiony na kumulacji wzgórza stanowił prawdopodobnie podstawę drewnianej stacji telegraficznej lub obserwacyjnej z XIX w. Kurhany datowane są na wczesne średniowiecze. W pobliżu znajdował się też duży płaski głaz narzutowy, o którym miejscowi grzybiarze opowiadali, że był pogańskim ołtarzem ofiarnym. Kopce te, znajdujące się w prywatnym lesie, zostały objęte ochroną prawną. Dostęp do nich jest utrudniony wskutek ogrodzenia terenu i zamknięcia drogi dojazdowej (il. 7).

O trzeciej grupie kurhanów, niewymienionej w spisie, Avenarius” wspomina niejako przy okazji omawiania ceramiki znalezionej w nich. Grubościenne fragmenty słabo wypalonych naczyń lepionych ręcznie i bez ornamentów znaleziono „w płaskich i szerokich kurhanach w 3 wiorsty od Drohiczyzna, przy rozwidleniu dróg do Dziadkowicz i Siemiatycz”. Położenie ich zaznaczył na mapie dość precyzyjnie i w pasie równoleżnikowym, tak jak występują²³. Lokalizacja dotyczy skrzyżowania dróg, z których jedna prowadzi do Dziadkowicz, a druga do Siemiatycz przez wieś Bujaki (il. 9). Cmentarzysko to, opisane jako Koczery stanowisko 1 (AZP 52-82/-), nie zostało zewidencjonowane w terenie podczas archeologicznych badań powierzchniowych prowadzonych w 1988 r. Te zapomniane kopce zlokalizowano dopiero w 2018 r. Impulsem do ich odkrycia była informacja jednego z mieszkańców Koczer, który przekazał wyniki swoich obserwacji do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku. Cmentarzysko to, liczące pierwotnie kilkadziesiąt kurhanów²⁴, zostało częściowo zniszczone przez budowę drogi asfaltowej (il. 10). Układ rzędowy i niewielkie rozmiary gęsto rozmieszczonych nasypów wskazują, że mogą być to grobowce z wczesnej epoki brązu. Avenarius” nie sprecyzował ich chronologii, opisał jedynie cechy znalezionej tu ceramiki charakterystyczne dla kultury trzcinieckiej.

W piętnastym tomie *Słownika geograficznego*, wydanym w latach 1900–1902, w wyniku zbyt pobieżnie wykonanej kwerendy źródłowej, autorzy powtórzyli informacje zaczerpnięte najprawdopodobniej z *Mapy archeologicznej guberni grodzieńskiej* Pokrowskiego wydanej kilka lat wcześniej²⁵. Pojedyncze ocalałe kopce z Drohiczyzna i Wólki Zamkowej zostały przebadane w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. Na podstawie typologii ceramiki najmłodsze kurhany ciałopalne datowano na X w. Ten sposób chowania zmarłych, związany z wierzeniami pogańskimi, przetrwał lokalnie w XI w.²⁶, a prawdopodobnie również w wieku XII.

Lochy w Górze Zamkowej są kolejnym obiektem archeologicznym ukrytym w krajobrazie kulturowym Drohiczyzna. Wymienione były jako jedna z atrakcji turystycznych w przewodnikach przedwojennych. Opisywano je jako: dwie (lub cztery) połączone ze sobą pieczary, w miejscu gdzie dawniej wznosił się zamek obronny²⁷. O lochach wspominał już w 1847 r. Jaroszewicz: „w górze od strony Buga widzieć można loch w ziemi rżnięty, do którego niegdyś musiało być wejście z wierchołku, które się z czasem oberwało”²⁸. Lochy we wnętrzu Góry zamko-

9. Cmentarzysko kurhanowe stan. 1 w Koczerach, gm. Drohiczyń. Fot. L. Pawlata
Barrow cemetery at site 1 in Koczery, Drohiczyń Municipality. Photo by L. Pawlata

10. Drohiczyń. Lokalizacja kurhanów stanowiska 1 w Koczerach. Mapa hipsometryczna Geoportal.gov.pl
Drohiczyń. Location of barrows at site 1 in Koczery. Hypsometric map from Geoportal.gov.pl

11. Widok Drohiczyzna od strony rzeki Bug z 1886 r. wykonany przez N.P. Avenarius'a (szkic ołówkiem). Numerem 8 oznaczono wejście do lochu w Górze Zamkowej. Archiwum Instytutu Historii Materialnej Kultury Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, f. 1, 1886 r., oddz. 55, l. 33, za: H. Siemianczuk, *Prawosławne monasterie...*

View of Drohiczyzna from the Bug River, drawn in 1886 by N.P. Avenarius (pencil sketch). No. 8 marks the entrance to the dungeon in the castle hill. Archive of the Institute of the History of Material Culture of the Russian Academy of Sciences, Saint Petersburg, f. 1, 1886, div. 55, l. 33, cited in: H. Siemianczuk, *Orthodox Monasteries...*

wej opisał Zygmunt Gloger podczas swojej podróży wzdłuż Bugu przeprowadzonej w 1875 r.:

w połowie jej wysokości od strony rzeki dostrześliśmy duży otwór. Po spadzie, a po deszczu nader trudnej do wyjścia pochyłości, dostaliśmy się do tego otworu, który wprowadził nas do ciekawej pieczary wykutej w opoce. Pieczarę stanowił prosty, wąski na trzy kroki korytarz, długi na kroków kilkanaście. W obu jego bokach znajdowały się po dwie przeciwległe sobie nisze, czyli wgłębienia, co nadawało lochowi podobieństwo do wnętrza miniaturowego kościółka z czterema kapliczkami. Pieczara ta wszakże w czasach dawnych, gdy na górze stał zamek (niewątpliwie drewniany) była najpewniej więzieniem, lub skarbcem, a nie świątynią. W każdym razie musiała być znacznie dłuższa, bo zaczynała się w części góry, już dziś nieistniejącej, ta zaś część pieczary, która obecnie pozostała, stanowiła tylko zakończenie, do którego woda z deszczów naniosiła sporo ziemi zewnętrznej. Niszczenie góry od strony rzeki odbywa się powoli, bo gliniasta opoka, z której się góra składa, jest tak twarda, że na ścianach pieczary, znaleźliśmy nazwiska zwiedzających, zapisane tu przed laty dwudziestu²⁹.

12. Drohiczyzn. Skarpa przy zniszczonym narożniku muru zespołu katedralnego z zasypanym wejściem do siedemnastowiecznego tunelu ewakuacyjnego (oznaczone strzałką). Stan z 2015 r.

Fot. L. Pawlata

Drohiczyzn. Escarpment near the destroyed corner of the cathedral complex wall with the sealed entrance to a 17th-century evacuation tunnel (marked with an arrow). Condition as of 2015.

Photo by L. Pawlata

Informacja o podziemnej pieczarze w Górze Zamkowej zamieszczona została w 1881 r. w drugim tomie *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*. Jak podają autorzy, opisując grodzisko: „istnieją w niem dwie pieczary, złączone ze sobą i mają po 30 łokci (ponad 13,5 m) obwodu”³⁰.

Obecność podziemnych lochów zarejestrował także Pokrovskij. Opisując osobliwości Drohiczyzna w 1895 r., wspomniał o podwójnej pieczarze i tunelu, służącym do ewakuacji mieszkańców zamku³¹. Inny archeolog, Józef Jodkowski, podczas pobytu w Drohiczyźnie w 1907 r., również opisał tajemniczy tunel:

Od strony Bugu, w górze, na połowie jej wysokości znajduje się otwór, do którego prowadzi spadzista pochyłość, można go także nazwać pieczarą. Otwór ów wykuty w glinianej opoce stanowi kurytarzyk na kilka stóp szeroki i kilkanaście długi, rozgałęziony na kilka. [...] Kurytarzyk był prawdopodobnie niegdyś dłuższy, zaczynał się w części góry dziś nieistniejącej, co potwierdzają miejscowi mieszkańcy dodając, że przed kilkudziesięciu laty w głębi pieczary były znalezione żelazne drzwi, znajdujące się dotychczas w zamkniętym klasztorze pofranciszkańskim³².

Oprócz wejścia do lochu widocznego w zboczu Góry Zamkowej od strony rzeki inne wejście znajdowało się od strony wschodniej, w pobliżu bunkra stanowiącego element obronny tzw. Linii Mołotowa. Wejście to długi czas zabezpieczone było drewnianymi wrotami do stodoły, które położone na nim uniemożliwiały ingerencję potencjalnych poszukiwaczy. Jednak procesy stokowe, zwłaszcza namywanie ziemi z wód deszczowych, doprowadziły do zamknięcia otworu, po którym obecnie nie ma śladu. Było ono w czasach funkcjonowania zamczyska prawdopodobnie zamaskowane, a znajdowało się bezpośrednio po zewnętrznej stronie fortyfikacji, umożliwiając poprzez przejście w palisadzie wydostanie się na zewnątrz zamku. Wejście to oznaczył Avenarius³³ w 1887 r. na szkicu Drohiczyzna³³ (il. 11). Zebrane informacje wskazują, że znajdujące się w nasypie góry podziemne przejście było nie tylko tunelem ewakuacyjnym. Sam tunel miał około 2 m szerokości i zarejestrowaną długość ponad 6 m. Koliste pieczary, mające średnice około 3–4 m, mogły pełnić funkcję skarbcza lub cel więziennych. Wskazuje na to wzmianka o wydobytych z wnętrza żelaznych drzwiach.

Zapomniane pozostaje również niezbadane kolejne tajemnicze przejście prowadzące z budynku Collegium Nobilium nad rzekę. Wylot tunelu od strony rzeki odsłonięty został na początku lat osiemdziesiątych XX w. (il. 12). Zawaleniu uległ wówczas narożnik muru ceglanego otaczającego pojezuicki zespół klasztorny, odsłaniając w urwistym zboczu rzeki wlot do tunelu. Prowadził on przy murze w stronę kościoła pw. Św. Trójcy. Miał szerokość ponad 1 m i wysokość około 1,8 m. Ściany tunelu obudowane zostały ceglami łączonymi zaprawą wapienną, a ceglane sklepienie miało formę kolebki. Prowadzący lekko pod górę, widoczny był na długości ponad 20 m i dalej był zawalony. Należy przypuszczać, że wybudowany został w XVII w. jako przejście ewakuacyjne umożliwiające ucieczkę osób duchownych przed najazdem i rabunkiem obcych wojsk.

Problem wyeksponowania i upamiętnienia tych miejsc zabytkowych uzależniony jest od możliwości odkrycia i zabezpieczenia wejść do obu lochów. Wschodnie wejście do podziemi na Górze Zamkowej zostało zapełnione ziemią z otoczenia, namytą przez deszcze. Odsłonięcie jego stanowić może techniczną trudność ze względu na usytuowanie w górnej części stromego zbocza. Podobnie z opisywaną pieczarą znajdującą się od strony południowej, obecnie zawaloną osypiskiem zbocza. Z tego powodu dostępność dla zwiedzających byłaby także mocno ograniczona. Brak trwałej obudowy tunelu stanowić może niemałe wyzwanie dla opracowania sposobu zabezpieczenia wejścia i wnętrza przed zawaleniem i wpływami warunków atmosferycznych. Znacznie mniej działań wymaga udostępnienie wejścia do tunelu ewakuacyjnego przy ceglanym ogrodzeniu zespołu katedralnego. Znajduje się ono powyżej poziomu zalewowego rzeki Bug, w ścianie urwistego brzegu porośniętego roślinnością zabezpieczającą brzeg przed osypywaniem się. Wymagane jest tu zdjęcie warstwy osuwiska, odsłonięcie ceglanej obudowy tunelu oraz zamocowanie w niej trwałej obudowy z kratą i osłoną przed warunkami atmosferycznymi. Usytuowanie tego zabytku przy trakcie turystycznym prowadzącym wzdłuż rzeki przysporzyłoby miastu kolejnej, nieznanej dotychczas historycznej atrakcji.

Następnym zapomnianym już zabytkiem jest płyta grobowa mistrza zakonu braci drohiczyńskich (il. 13). Znalazona najpewniej na cmentarzu przykościelnym, datowana została zgodnie z inskrypcją na 1248 r. Odkrycia tego dokonał Krzysztof Kluk, wychowanek miejscowych jezuitów, wybitny botanik, geolog i przyrodnik. Widział tę płytę, będąc dziekanem drohiczyńskim, sporządził wówczas kopię nagrobka oraz opisał również miejsce jego znalezienia:

Kopiąc dół na mogiłę, w Drohiczyźnie, przy pniu dębu dawno zapewne upadłego, to jest: przed zbudowaniem teraźniejszego Kościoła (któremu już lat kilkadziesiąt minęło) znaleziono taflę marmurową, w ziemię na dwie stopy głęboko wrosłą, roku 1785 Maja 5. Na niej był taki Herb i pod nim napis. Z rachunku dat wypada, że po położeniu pod dębem zwłok Magistra Henrika z Zygotycina, do jego upadku, upłynęło lat najmniej 500³⁴.

Krzysztof Kluk, przebywając w Drohiczyźnie, był związany z Collegium Nobilium. Prawdopodobnie tu, przy świątyni pw. Trójcy Przenajświętszej, znalazł trzynastowieczną płytę grobową z inskrypcją. Pochówek brata rycerskiego wiązać należy z pierwszym kościołem, o którym nie ma bezpośrednich informacji. Brak źródeł uniemożliwia dokładne ustalenie jego początków. Późniejsza tradycja przypisuje fundację królowi Władysławowi Jagielle tuż po chrzcie Litwy w 1392 r.³⁵ Aleksander Jabłonowski uznał, że świątynia Jagielle jest znacznie starsza, ale powstanie jej odniósł do litewskiego księcia Mendoga (1203–1263)³⁶.

Znalezisko to poświadcza ważną rolę Drohiczyzna w XIII w. jako siedziby zakonu rycerskiego związanego z templariuszami. Związek z opisem znaleziska potwierdza data odbudowy murowanego kościoła Św. Trójcy (1709 r.). Został on wzniesiony przez jezuitów na fundamentach renesansowego kościoła zburzonego przez Szwedów w 1657 r. Dalsze losy znalezionej płyty grobowej nie są znane, jednak zachowały się jej opisy i ikonografia.

Brak w krajobrazie kulturowym ważnych zabytków oraz charakterystycznych form terenowych zmienia prawidłowość postrzegania najdawniejszej historii ziemi drohiczyńskiej. Ważną rolę edukacyjną przy zniszczonych zabytkach odgrywają tablice informacyjne. Zamieszczone na nich plany, ryciny oraz opisy pozwalają na poznanie i zrozumienie znaczenia opisywanego zabytku.

Wobec faktu prawie całkowitego zniszczenia nasypów kurhanowych, tak charakterystycznych dla krajobrazu nadbużańskiego, pojawia się potrzeba właściwego wyeksponowania ocalałych relikwii oraz zwrócenia uwagi na znaczenie tych już nieistniejących. Ochrona stref zabytkowych napotyka kilka problemów. Kurhany znane, o zachowanej własnej formie terenowej są zwykle wpisane do ewidencji stanowisk archeologicznych. Wpisowi do Rejestru Zabytków podlegają kopce, których chronologia jest udokumentowana i potwierdzona materiałem zabytkowym, a takich sytuacji jest niewiele. Kurhany położone przy drodze do Bujaków zachowały się, lecz aby zostały wpisane do Rejestru Zabytków, muszą być wcześniej objęte badaniami archeologicznymi, które określą ich wartość zabytkową. Obiekty kurhanowe w rejonie Drohiczyzna w zdecydowanej większości się nie zachowały. Ich napowierzchniowe świadectwa w formie nasypów ziem-

nych i kamienno-ziemnych zostały rozorane. Pomimo zniszczenia tereny zabytkowe objęto wpisem ewidencyjnym jako stanowisko archeologiczne. Na obszarze, gdzie dawniej się wznosiły, w ornym gruncie znajdują się relikty zabytkowe w postaci szczątków kostnych, pozostałości ciałopalenia i wyposażenia grobów. Poniżej warstwy ornej mogą znajdować się w ziemi ocalone przed zniszczeniem ciałopalne pochówki tzw. podnasypowe oraz głębsze pochówki szkieletowe z XIV-XVII w. wkopywane w nasypy kurhanów ciałopalnych.

Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest w granicach katastrów i realizowana jest już na poziomie gminnej ewidencji zabytków. Jednak ewidentne błędy i brak aktualizacji w planie zagospodarowania przestrzennego, dotyczące miejsc lokalizacji zabytków archeologicznych, niweczą w znacznej części możliwości prawnej ich ochrony. Podstawowym zakresem działań zabezpieczających jest ochrona i zachowanie oryginalnych nawarstwień, formy terenowej i krajobrazu kulturowego. Zgodnie z definicją zabytku archeologicznego, zapisaną w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (art. 3, pkt 4), w przypadku nieruchomego zabytku archeologicznego (zwanego inaczej stanowiskiem archeologicznym) ochronie podlegają nawarstwienia kulturowe, układ stratygraficzny oraz wszelkie zabytki ruchome znajdujące się w tych nawarstwieniach. Dotyczy to również przypadków, gdy części naziemne zabytku zostały zniszczone lub nie są widoczne. Każda fizyczna ingerencja w nawarstwienia, obejmująca również badania wykopaliskowe, powoduje ich bezpowrotne zniszczenie. Takie stanowisko wyrażone zostało również przez Generalnego Konserwatora Zabytków, jeśli chodzi o postępowanie w przypadku inwestycji o charakterze rekonstrukcji, rewitalizacji, skansenu itp. obiektów na stanowiskach archeologicznych. Zabytek archeologiczny jest ważnym elementem historycznego krajobrazu kulturowego i jako taki również podlega ochronie na podstawie zapisów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Podstawowe zasady ochrony oraz gospodarowania krajobrazem rozumiane są jako działania na rzecz zachowania i utrzymywania ważnych lub charakterystycznych cech krajobrazu, tak aby ukierunkowywać i harmonizować zmiany, które wynikają z procesów społecznych, gospodarczych i środowiskowych i zapewniają ochronę krajobrazu kulturowego z poszanowaniem zasady zrównoważonego rozwoju³⁷.

Jakie formy ochrony przewiduje ustawodawca w przypadku stanowisk archeologicznych? Jedną z możliwości wykorzystania przez samorządy potencjału poznawczego zabytku jest umieszczenie go na turystycznej mapie danego regionu i wykorzystanie w formie atrakcji turystycznej. Zabytki archeologiczne, zwłaszcza te wyróżniające się jedynie formą terenową, wymagają szczególnego objaśnienia. Temu celowi służą m.in. rekonstrukcje obiektów archeologicznych dokonywane na terenie zabytkowym (zabytki odtwarzane) lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie (nowo powstałe rekonstrukcje). Istnieje możliwość upamiętnienia zniszczonych cmentarzysk kurhanowych poprzez dokonanie rekonstrukcji nasypów, stosów ciałopalnych i umieszczenie tablic informacyjnych opisujących charakterystyczne cechy obrządku pogrzebowego obowiązujące w okresie wznoszenia kurhanów. Odtworzenie tego typu zabytków i ustawienia tablicy informacyjnej nie wymaga poniesienia zbyt dużych nakładów finansowych. Zrekonstruowane kopce, jako po-

13. Znak rycerzy drohiczyńskich z płyty grobowej mistrza zakonu Henryka z Żygocina. Źródło: T. Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 3. *Pamiętki i wypadki historyczne od wieku szóstego po wiek trzynasty, tudzież rzeczy odnoszące się do Prussji, Łotwy, zakonów rycerskich*, Wilno 1938, s. 573

Emblem of the Drohiczyn knights from the tombstone of the Teutonic Order Master Henry of Żygocin.

Source: T. Narbutt, *Ancient History of the Lithuanian Nation*, vol. 3, *Memorials and Historical Events from the Sixth to the Thirteenth Century, as well as Matters Relating to Prussia, Livonia, and the Knightly Orders*, Vilnius 1838, p. 573

14. Rekonstrukcja średniowiecznej bitwy pod murami drohiczyńskiego grodu podczas V Zlotu Wojów Słowiańskich, Bałtów i Wikingów w 2010 r. Fot. L. Pawlata
Reconstruction of a medieval battle under the walls of the Drohiczyn stronghold during the 5th Gathering of Slavic, Baltic, and Viking Warriors in 2010. Photo by L. Pawlata

15. Obozowisko V Zlotu Wojowników Słowian, Bałtów i Wikingów w 2010 r. Fot. L. Pawlata
Camp of the 5th Gathering of Slavic, Baltic, and Viking Warriors in 2010. Photo by L. Pawlata

zostałości po mieszkańcach Pobuża żyjących tu w VIII–XI w., mogą być ciekawym uzupełnieniem oferty dla zwiedzających okolice turystów zainteresowanych najdawniejszą przeszłością okolic nadbużańskich. Zasadność odtworzenia kurhanów jako obiektów historycznych i zamieszczenia o nich informacji turystycznych potwierdza ich lokalizacja przy głównych traktach wiodących z Drohiczyna w kierunku wschodnim i północnym. Zrekonstruowane zabytki oraz informacje o kurhanach, podziemnych przejściach oraz udokumentowanych tradycjach rycerzy drohiczyńskich są świadectwem bogatej kultury średniowiecznych mieszkańców ziemi drohickiej. Z tej bogatej tradycji do naszych czasów zachowały się ledwie dostrzegane relikty. O tym, że zwiedzający okolice miasta są głęboko zainteresowani poznaniem jego najstarszych dziejów, świadczy duża frekwencja na Festiwalu Wczesnego Średniowiecza „Rubieże” będącego kontynuacją kilkunastu dotychczasowych, odbywających się corocznie Złotów Wojowników Słowian, Bałtów i Wikingów (il. 14, 15).

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Avenarius” N.P., *Mapa Drohiczyna z ok. 1789 r.*, Instytut Historii Kultury Materialnej Rosyjskiej Akademii Nauk, Sankt Petersburg, f. 1, 1886 r., oddz. 55, l. 35.

- Avenarius" N.P., *Widok Drohiczyń z 1887 r.* (rysunek ołówkiem), Instytut Historii Kultury Materialnej Rosyjskiej Akademii Nauk, Sankt Petersburg, f. 1, 1886 r., oddz. 55, l. 33.
- Dubinski S.A., *Otčet" o raskopkah" kurganov" Bel'skogo uezda, Grodnenskoj gubernii proizvedennyh" letom" 1911 goda*, (mpis), Archiwum Instytutu Historii Materialnej Kultury Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, f. 1, 1911 r., op. I, d. 89. s. 1.113–1.116. Kopia w Archiwum Działu Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.
- Mapa topograficzna okolic Drohiczyń z 1887 r.* Archiwum Instytutu Historii Materialnej Kultury Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, f. 1, 1886 r., oddz. 55, l. 36.

Opracowania

- Avenarius" N.P., *Drogičîn Nadbužskij i ego drevnosti*, „*Drevnosti Severo-Zapadnago Kraâ*”, v. 1, Sanktpeterburg” 1890.
- Avenarius" N.P., *Kratkie izvestiâ o Bel'skom u. Grodnenskoj gub.*, [w:] *Trudy Vos'mago Arheologičeskago S'yezda v Moskve 1890*, t. 3, red. P.S. Uvarova, Moskva 1897.
- Bieńkowska K., *Drohiczyń, woj. białostockie, stanowisko 11*, „*Informator Archeologiczny. Badania 1982*” 1983.
- Bieńkowska K., *Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego kurhanu w Drohiczyń, woj. białostockie*, „*Rocznik Białostocki*” 1991, t. 16.
- Bieńkowska K., *Wólka Zamkowa, gm. Drohiczyń, stanowisko 1*, „*Informator Archeologiczny. Badania 1982*” 1983.
- Bobrinskoj, *Doklad" o dejstviâh" Imperatorskoj Areologičeskoj Kommissii za 1888 god*”, [w:] *Otčet" Imperatorskoj Arheologičeskoj Kommissii za 1882–1888 gody*, Sanktpeterburg” 1891.
- Byszewska A., *Rekonstrukcje, rewitalizacja, skanseny archeologiczne na stanowiskach archeologicznych*, https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/ [dostęp: 5 VIII 2024].
- Chilmon K., *Drohiczyń, woj. białostockie*, „*Informator Archeologiczny. Badania 1978*” 1979.
- Chilmon K., *Drohiczyń, woj. białostockie, stanowisko 13*, „*Informator Archeologiczny. Badania 1979*” 1980.
- Dubinski S.A., *Otčet" o raskopkah" kurganov" Bel'skogo uezda, Grodnenskoj gubernii proizvedennyh" letom" 1911 goda*, [w:] *Bibliâgrafiâ pa arhealogii Belarusi i sumežnyh kraîn (spadčyna arheolaga)*, red. G. Semâncuk, Belastok 2010.
- Dzik M., *Z dziejów badań wczesnośredniowiecznych cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych w międzyrzeczu Bugu i Narwi*, „*Światowit*” 2008 (2006–2008), fasc. B, t. 7 (48).
- Dzik M., *Źródła archeologiczne w badaniach nad różnicowaniem społeczności lokalnych w późnośredniowiecznej ziemi drohickej*, [w:] *Obraz struktury społecznej w świetle źródeł archeologicznych w pradziejach i wczesnym średniowieczu*, red. M. Rybicka, Rzeszów 2011.
- Gloger Z., *Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy*, Warszawa 1903.

- Jabłonowski A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno statystycznym*, t. 6, cz. 3. *Podlasie (województwo)* (seria: *Źródła dziejowe*, t. 17, cz. 3), Warszawa 1910.
- Jagosz-Zarzecka Z., Wołoszyn M., *Staroruskie krzyżyki-zawieszki z Drohiczyna w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie*, „*Ikonotheka*” 2008, t. 21.
- Jaroszewicz J., *Drohiczyn. Opis historyczny*, „*Athenaeum*” 1847, t. 4.
- Jaroszewicz J., *Jadźwingi, wyjątek ze wstępu do obrazu Litwy*, „*Biblioteka Warszawska*” 1853, nr 51 (3).
- Jaszczołt T., *Drohiczyn*, [w:] *Województwo podlaskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2. *Komentarz, indeksy*, red. M. Gochna, B. Szady (seria: *Atlas historyczny Polski*, t. 8), Warszawa 2021.
- Jodkowski J., *Nieco o zabytkach przeddziejowych w Drohiczynie nad Bugiem*, „*Światowit*” 1907, t. 8.
- Lenartowicz S., *Przewodnik po Polsce w 4 tomach*, t. 1. *Polska północno-wschodnia*, Warszawa 1935.
- Musianowicz K., *Granica mazowiecko-drehowicka na Podlasiu we wczesnym średniowieczu*, „*Materiały Starożytne*” 1960, t. 5.
- Narbutt T., *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 3. *Pamiętki i wypadki historyczne od wieku szóstego po wiek trzynasty, tudzież rzeczy odnoszące się do Prussyi, Łotwy, zakonów rycerskich*, Wilno 1838.
- Pawlata L., *Budowle sakralne Drohiczyna w świetle źródeł archeologicznych i historycznych*, „*Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego*” 2011, nr 17.
- Pawlata L., *Problematyka badań nad powstaniem i organizacją przestrzeni miejskiej średniowiecznego Drohiczyna*, [w:] *Małe miasta. Perspektywa archeologiczna*, red. M. Zemło, M. Zalewski, Lublin-Supraśl 2014.
- Pokrovskij F.V., *Arheologičeskâ karta Grodnenskoj gubernii*, [w:] *Trudy devâtago Arheologičeskago S"ezda v Vil'ne*, t. 1, Moskva-Vil'na 1895.
- Siemianczuk H., *Prawosławne monasterie Podlasia w latach 1786–1789*, „*Białoruskie Zeszyty Historyczne*” 1999, nr 12.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1881.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 15, cz. 1, red. B. Chlebowski, J. Krzywicki, F. Sulimierski, W. Walewski, Warszawa 1900.
- Šavelëv S.P., *Arheologiâ, istoriâ i arhivnoe delo Rossii v perepiske professora. D. Â. Samokvasova (1843–1911)*, Moskva 2011.
- Świątkowski W., *Podlasie. Piąta wycieczka po kraju*, Warszawa 1929.
- Węgrzynowicz T., *Kurhany i osada wczesnośredniowieczna koło miejscowości Drohiczyn, pow. Siemiatycze*, „*Wiadomości Archeologiczne*” 1955, t. 22, z. 1.

PRZYPISY

- ¹ S.P. Šavelëv, *Arheologiâ, istoriâ i arhivnoe delo Rossii v perepiske professora D. Â. Samokvasova (1843–1911)*, Moskva 2011, s. 53–54.
- ² J. Jaroszewicz, *Jadźwingi, wyjątek ze wstępu do obrazu Litwy*, „*Biblioteka Warszawska*” 1853, nr 3(51), s. 195.
- ³ J. Jodkowski, *Nieco o zabytkach przeddziejowych w Drohiczynie nad Bugiem*, „*Światowit*” 1907, t. 8, s. 70.

- ⁴ N.P. Avenarius", *Drogičîn Nadbużskij i ego drevnosti*, „Drevnosti Severo-Zapadnago Kraâ”, Sankt Petersburg 1890, v. 1, s. 19–20.
- ⁵ S.P. Šavelëv, *Arheologičeskij...*, s. 70–71.
- ⁶ Mapa topograficzna okolic Drohiczyzna w Archiwum Instytutu Historii Materialnej Kultury Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, f. 1, 1886 r., oddz. 55, l. 36; N.P. Avenarius", *Drogičîn Nadbużskij...*, s. 7; tenże, *Kratkie izveștiâ o Belŏskom u. Grodnenskoj gub.*, [w:] *Trudy Vos'mago Arheologičeskago S'yezda v Moskve 1890*, t. 3, red. P.S. Uvarova, Moskva 1897, s. 324; L. Pawlata, *Budowle sakralne Drohiczyzna w świetle źródeł archeologicznych i historycznych*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego” 2011, nr 17, s. 72, ryc. 3; tenże, *Problematyka badań nad powstaniem i organizacją przestrzeni miejskiej średniowiecznego Drohiczyzna*, [w:] *Małe miasta. Perspektywa archeologiczna*, red. M. Zemło, M. Zalewski, Lublin-Supraśl 2014, s. 68, ryc. 6A; T. Jaszczolt, *Drohiczyn*, [w:] *Województwo podlaskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. II: *Komentarz, indeksy*, red. M. Gochna, B. Szady (seria: *Atlas historyczny Polski*, t. 8), Warszawa 2021, s. 215.
- ⁷ N.P. Avenarius", *Kratkie izveștiâ...*, s. 324.
- ⁸ Tenże, *Drogičîn Nadbużskij...*, s. 18–19; A. Bobrinskoj, *Doklad" o dejstviah" Imperatorskoj Areologičeskoj Kommissii za 1888 god"*, [w:] *Otčet" Imperatorskoj Areologičeskoj Kommissii za 1882–1888 gody*, Sanktpeterburg" 1891, s. CCCXXIV.
- ⁹ J. Jodkowski, *Nieco o zabytkach...*, s. 70; R. Jakimowicz, *Okres wczesnohistoryczny*, [w:] *Prehistoria ziem polskich*, t. 4, Kraków 1948 (1939–1948), s. 363.
- ¹⁰ K. Musianowicz, *Granica mazowiecko-drehowicka na Podlasiu we wczesnym średniowieczu*, „Materiały Starożytne” 1960, t. 5, s. 218, p. 172.
- ¹¹ K. Chilton, *Drohiczyn, woj. białostockie*, „Informator Archeologiczny. Badania 1978” 1979, s. 165–166; też, *Drohiczyn, woj. białostockie, stanowisko XIII*, „Informator Archeologiczny. Badania 1979” 1980, s. 155.
- ¹² N.P. Avenarius", *Drogičîn Nadbużskij...*, s. 18, przyp. 3.
- ¹³ F.V. Pokrovskij, *Arheologičeskaâ karta Grodnenskoj gubernii*, [w:] *Trudy devâtogo Arheologičeskago S'ezda v Vil'ne 1893 g.*, t. 1, Moskva-Vil'na 1895, s. 111.
- ¹⁴ J. Jodkowski, *Nieco o zabytkach...*, s. 70.
- ¹⁵ R. Jakimowicz, *Okres wczesnohistoryczny...*, s. 363.
- ¹⁶ K. Musianowicz, *Granica...*, s. 218.
- ¹⁷ N.P. Avenarius", *Drogičîn Nadbużskij...*, s. 18.
- ¹⁸ T. Węgrzynowicz, *Kurhany i osada wczesnośredniowieczna koło miejscowości Drohiczyn, pow. Siemiaty-cze*, „Wiadomości Archeologiczne” 1955, t. 22, z. 1, s. 89–90.
- ¹⁹ K. Bieńkowska, *Drohiczyn, woj. białostockie. Stanowisko XI*, „Informator Archeologiczny. Badania 1982 r.” 1983, s. 187–188; też, *Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego kurhanu w Drohiczyźnie, woj. białostockie*, „Rocznik Białostocki” 1991, t. 16, s. 480; M. Dzik, *Źródła archeologiczne w badaniach nad zróżnicowaniem społeczności lokalnych w późnośredniowiecznej ziemi drohickiej*, [w:] *Obraz struktury społecznej w świetle źródeł archeologicznych w pradziejach i wczesnym średniowieczu*, red. M. Rybicka, Rzeszów 2011, s. 173.
- ²⁰ Z. Jagosz-Zarzecka, M. Wołoszyn, *Staroruskie krzyżyki-zawieszki z Drohiczyzna w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie*, „Ikonothea” 2008, t. 21, s. 115–129.
- ²¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 15, cz. 1, red. B. Chlebowski, J. Krzywicki, F. Sulimierski, W. Walewski, Warszawa 1900, s. 429; F.V. Pokrovskij, *Arheologičeskaâ karta...*, s. 110–111.
- ²² S.A. Dubinski, *Otčet" o raskopkah" kurganov" Bel'skogo uezda, Grodnenskoj gubernii proizvedennyh" letom" 1911 goda* (mpis), Archiwum Instytutu Historii Materialnej Kultury Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt Petersburgu, f. 1, 1911 r., op. I, d. 89, s. 1.116.
- ²³ N.P. Avenarius", *Drogičîn Nadbużskij...*, 19, przyp. 1; A. Bobrinskoj, *Doklad" o dejstviah"...*, s. CCCXXIV.
- ²⁴ Dziś czytelne są nasypy co najmniej 10 kopców.
- ²⁵ F.V. Pokrovskij, *Arheologičeskaâ karta...*, s. 110–111; *Słownik geograficzny...*, t. 15, cz. 1, s. 439; M. Dzik, *Z dziejów badań wczesnośredniowiecznych cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych w międzyrzeczu Bugu i Narwi*, „Światowit” 2008 (2006–2008), fasc. B, t. 7 (48), s. 39.

- ²⁶ K. Chilmon, *Drohiczyn, woj. białostockie, stanowisko XIII...*, s. 155; K. Bieńkowska, *Drohiczyn, woj. białostockie. Stanowisko XI*, „Informator Archeologiczny. Badania 1982”, s. 187–188; też, *Wólka Zamkowa, gm. Drohiczyn, woj. białostockie. Stanowisko 1*, „Informator Archeologiczny. Badania 1982”, s. 234–235.
- ²⁷ W. Świątkowski, *Podlasie. Piąta wycieczka po kraju*, Warszawa 1929, s. 36; S. Lenartowicz, *Przewodnik po Polsce w 4 tomach*, t. 1: *Polska północno-wschodnia*, Warszawa 1935, s. 191.
- ²⁸ J. Jaroszewicz, *Drohiczyn. Opis historyczny*, „Athenaeum” 1847, t. 4, s. 38.
- ²⁹ Z. Gloger, *Dolinami rzek. Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy*, Warszawa 1903, s. 186.
- ³⁰ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1881, s. 151.
- ³¹ F.V. Pokrovskij, *Arheologičeskaja karta...*, s. 110.
- ³² J. Jodkowski, *Nieco o zabytkach...*, s. 69–70.
- ³³ H. Siemianczuk, *Prawosławne monastypy Podlasia w latach 1786–1789*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1999, nr 12, s. 179, 193; L. Pawlata, *Budowle sakralne Drohiczyna...*, ryc. 3, 4.
- ³⁴ T. Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 3: *Pamiętki i wypadki historyczne od wieku szóstego po wiek trzynasty, tudzież rzeczy odnoszące się do Prussyi, Łotwy, zakonów rycerskich*, Wilno 1838, s. 412, poz. 721.
- ³⁵ T. Jaszczółt, *Drohiczyn...*, s. 226.
- ³⁶ A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 6, cz. 3: *Podlasie (województwo)* (seria: *Źródła dziejowe*, t. 17, cz. 3), Warszawa 1910, s. 213.
- ³⁷ A. Byszewska, *Rekonstrukcje, rewitalizacja, skanseny archeologiczne na stanowiskach archeologicznych*, https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/ [dostęp: 5 VIII 2024].

THE POSSIBILITY OF PROTECTING AND MANAGING ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS ON THE EXAMPLE OF DROHICZYN

Barrows were an inseparable element of the cultural landscape around Drohiczyn until the 19th century. They were described as early as 1853 by Józef Jaroszewicz, and even in the early 20th century were mentioned by Józef Jodkowski. One of the first archaeologists conducting research in the Drohiczyn area – Nikolai Petrovic Avenarius, noted how quickly archaeological monuments were disappearing from the landscape. He also pointed out that there had been many more before, and the complete destruction of the remaining ones was just a matter of time. In Drohiczyn alone, he identified and marked at least three groups of barrows on the map (Fig. 1), among which he examined several mounds. Based on the plan of Drohiczyn from 1789, he created a tracing that served as a basis for describing the town's monuments (Fig. 2). A second plan depicting Drohiczyn in 1887 was also found in the archives of the Institute for The History of Material Culture of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg. Its significance for reconstructing the cultural landscape is defined by the details it contains, especially the marked burial mounds (Figs. 3, 4). Most of them have been destroyed by buildings and plowing (Figs. 5, 6). A few that have survived remain hidden and are not exposed (Figs. 7, 8, 9, 10). Among the forgotten monuments are also the mysterious passages and cellars mentioned by 19th-century travelers and researchers (Figs. 11, 12). Equally important for the history of the town is the information about the discovery in 1785 of the tombstones of the master of the Drohiczyn knights - Henryk from Żygocin (Fig. 13). This finds attests to the significant role of Drohiczyn in the 13th century as the seat of a knightly order associated with the Templars. The connection with the description of this information is confirmed by the date of the re-

construction of the brick church of the Holy Trinity (1709). It was built by the Jesuits on the foundations of a Renaissance church that had been destroyed by the Swedes in 1657. There is no information about the further fate of the discovered tombstone, but its descriptions and iconography have been preserved.

The lack of important monuments and characteristic landforms in the cultural landscape alters the perception of the earliest history of the Drohiczyn Land. The Act on the Protection and Care of Monuments of July 23, 2003 (Article 3, point 4) includes the protection of archaeological monuments and relics of all kinds. Considering almost total destruction of the barrows' burial mounds, which are so characteristic for the Bug River landscape, there is a need to properly expose the surviving relics and draw attention to the significance of those that no longer exist. An archaeological monument is an important element of the historical cultural landscape and, as such, is subject of protection, on the basis of The European Landscape Convention. There is an opportunity to commemorate the destroyed burial sites by reconstructing the barrows, mounds, cremation pyres, and placing informational plaques describing the no-longer-existing or hidden monuments. This is possible due to the guidelines of the General Conservator of Monuments regarding procedures in case of investments related to reconstruction, revitalization, heritage parks, etc. The necessity of taking such actions in the realm of knowledge popularization is confirmed by the large attendance at the Early Medieval Festival "Rubicze," which is a continuation of several previous annual gatherings of Slavic, Baltic, and Viking warriors (Figs. 14, 15).